

Filozofie podává Boëthiovi Konsolaci.
Křesba nejspíše Matyáše z Jaroměře
na vnitřní straně desky rukopisu UK I G 40 z r. 1383

[1] básně

*Kdysi v zápalu mládí jsem skládával veselé písně
v pláči teď musím, ach běda, nasadit žalostný tón.
Múzy, jež samy jsou cár, mi diktují, co bych měl napsat,
slzami pravého bolu žalozpěv brázdí mou tvář.
Ještě že aspoň Múzy se nedaly odstrašit žádou
hrůzou a cestou mou spějí jako mé průvodkyně.
Kdysi z nich čerpalo slávu mé šťastné zelené mládí,
osudům smutného starce dávají útěchu dnes.*

*Neštěstí totiž přivedlo dítv, než čekal jsem, státi,
bolest si vymohla příchod věku, jenž přísluší jí.
Předčasně šediny roznesly snáh už po celé hlavě,
ochablá kůže se chvěje na těle vysíleném.*

*Šťastná je smrt, jež do sladkých let se nevlouká lidem,
ale jež přijde k smutným, volána každědký den.
Ach, jak hluchý je její sluch, když nešťastní prosí,
ve své krutosti nechce ukončit zoufalý pláč!*

*Tenkrát, když nicotné dary mi nevěrná štěstěna přála,
smutná hodina téměř hlavu mi potopila.
Nyní, když chmurami zas svůj obličej zastířela klamný,
neblahý život se vleče v nemilých odkladech dál.
Proč jste mě tolikrát zvali, mí přátelé, v životě šťastným?
Postoj toho, kdo padl, rozhodně nejistý byl.*

[1] próza

Když jsem mlčky uvažoval o těchto slovech a zapisoval tuto slzavou lamentaci, spatřil jsem, jak se nad mou hlavou objevila žena velmi důstojné tváře s planoucím očima, pronikavějším, než je u lidí běžné. Její plet měla svěží barvu a vyzářovala z ní neopotře-

Filozofie, zachovávajíc důstojnou tvář a vážný výraz, zazpívala tichým a sladkým hlasem tuto píseň, a když chtěla ještě něco dodat, tu jsem ji já, který jsem ještě zcela nezapomněl na svůj zármutek usazený hluboko v srdci, přerušil a řekl jsem: „Vše, co jsi až do této chvíle řekla ty, která vedeš k pravému světlu, se ukázalo posuzováno samo o sobě, božské, a díky tvým vývodům nevyvratné. Řekla jsi něco, co mi kdysi nebylo zcela neznámé, třebaže jsem to nedávno pro bolest z urpěné křivdy zapomněl. Avšak příčina našeho zármuteku, a řekl bych příčina nejvážnější, spočívá právě v tom, že může vůbec být na světě zlo nebo že může zůstat nepotrestáno, ačkoliv existuje dobrý vládce světa. Ty sama zajisté víš, jak velké podivení si zaslouží už toto. K tomu se však druží něco ještě mnohem vážnějšího. Vždyť za vlády a rozkvětu ničemnosti ctnost nejenže není odměňována, ale klesla dokonce pod nohy zločinců, ti po ní šlapou a ona pyká za to, zač by měly pykat zločiny. Nikdo se nemůže dost vynadivit tomu nebo si dost postěžovat na to, že se něco takového děje v říši boha vševědouchého, všemohoucího, avšak chtějícnho jen dobro.“

Nato promluvila ona: „Zasloužilo by si to věru nekonečný úžas a bylo by to hroznější než všechny nestvůry dohromady, kdyby byly, jak ty si myslíš, v tak pečlivě uspořádaném domě tak dokonalého hospodáře nádoby malé ceny opatrovány a kdyby nádoby cenné byly samá špína. Avšak ono tomu tak není. Vždyť nebudou-li ořeseny naše nedávné závěry, poznáš z podnětu toho, o jehož vládě právě mluvíme, že dobří jsou vždy mocní, kdežto zlí jsou stále poniženi a slabí, že neřesti nikdy nezůstávají bez trestu a ctnosti bez odměny, že na dobré čeká vždy štěstí a na zlé neštěstí, a poznáš ještě mnoho takového, co může uklidnit tvé nářky a posilnit tě stálou pevností. A protože jsi mým prostřednictvím spatřil podobu pravé blaženosti, kterou jsem ti před časem ukázala, a poznal jsi také, kde se nalézá, až projdeš vše, co považuji za nutné předeslat, ukáži ti cestu, která tě dovede zpátky domů. Také půjčím tvé myslí křídla, na nichž se bude moci vznést do výše, abys zahnal všechny zmatky a aby ses pod mým vedením, po mé stezce a na mém voze vrátil živ a zdráv do vlasti.“

*Mám totiž křídla, jež ptáčím se rovnají
a k nebes klenbě vystoupí.
Když si je rychlá mysl připevní,
zem nenávidí, zhrdá jí,
překoná nesmírnou sféru vzduchovou
a vidí mračna za sebou,
překročí ohnivý vír, jenž se ohřívá
éteru čilým polybem,
nakonec vystoupí do hvězdných domovů
a spojí cestu se Sluncem,
nebo ledného starce provází
jak voják hvězdy třpytivé,
nebo zas, kdekoli jiskří noc oblohou,
tam každou hvězdu obíhá,
a když se tohoto pohledu nasytí,
pak odvrátí se od pólu,
spočine na hřbetě rychlého éteru
a vidí světlo velebné.*

*Vládce králů tam žezlo má v pravici
a drží světa otěže,
nelibný ovládá letící skvostrný vůz,
všech věcí soudce vznešený.
Jestliže tam tě zpět cesta přivede,
již nepamětliv hledáš teď,
řekneš: „To je má vlast, už si vzpomínám,
zde původ můj, zde zůstanu.“
Když se ti zachce spatřit noc na zemi,
již opustil jsi nedámo,
uvidíš v exilu sverřepé tyrany,
jichž národy se bojí dnes.“*

Tu jsem jí řekl: „Jak velké věci slibuješ! Nepochybuj o tom, že to můžeš dokázat. Jen už mě dál nenapínej, když jsi ve mně probudila takovou touhu.“

Ona řekla: „Především ti tedy bude dovoleno poznat, že u dob-

rých je vždy přítomna mohoucnost, kdežto špatné opustily všechny síly. Jedno vyplývá z druhého. Protože dobro a zlo jsou protiklady, tu jestliže je jisté, že dobro je mohoucí, je z toho zřejmá slabost zla; na druhé straně jestliže je jasně vidět křehkost zla, lze z toho poznat pevnost dobra. Aby však věrohodnost mého výroku byla větší, budu nyní postupovat oběma cestami a budu hledat důkaz pro svá tvrzení hned tu, hned tam.

Účinek veškerého lidského konání závisí na dvou věcech, na vůli a na mohoucnosti. Jestliže jedno z toho chybí, nelze nic vykonat. Když schází vůle, člověk se ani nepustí do toho, co nechce, a když chybí mohoucnost, je vůle nedosažitelná. A tak vidíš-li, že někdo chce něčeho dosáhnout, ale nedosahuje toho, nemůžeš pochybovat, že mu chyběla síla k dosažení toho, co chtěl.“

„To je jasné,“ přiznal jsem, „to není možné popřít.“

„Avšak uvidíš-li, že někdo uskutečnil, co chtěl, budeš snad pochybovat o tom, že také mohl?“

„Ne.“

„V tom, co člověk může, musí být považován za silného, co nemůže, v tom musí být považován za slabého.“

„To přiznávám.“

„Pamatuješ se tedy,“ pokračovala, „že jsme dřívějšími úvahami došli k závěru, že veškeré úsilí lidské vůle, projevující se různými snahami, spěje k blaženosti?“

„Pamatuji se, že i to bylo dokázáno.“

„A vzpomínáš si, že blaženost je samo dobro, a že proto všichni touží po dobru, když hledají blaženost?“

„Na to si nepotřebuji vzpomínat, protože mi to tkví pevně v paměti.“

„Všichni lidé tedy, dobří stejně jako špatní, se se stejným úsilím snaží dojít k dobru?“

„Vyplývá to z toho,“ připustil jsem.

„Avšak je jisté, že se lidé dosažením dobra stanou dobří?“

„To je jisté.“

„Dosahnou tedy dobří toho, po čem touží?“

„Zdá se že ano.“

„Avšak kdyby špatní dosáhli dobra, po němž touží, nemohli by být špatní.“

„Je tomu tak.“

„Protože tedy jedni i druhí usilují o dobro, avšak jedni ho do-

sáhnou, druhí ne, lze pochybovat o tom, že dobří jsou mohoucí, kdežto špatní že jsou slabí?“

„Každý, kdo o tom pochybuje, není schopen pochopit podstatu věcí ani důsledek tvých úvah.“

„Dále,“ pokračovala, „dejme tomu, že si dva usmyslí stejnou věc odpovídající přirozenosti, že ji jeden provede jako svůj přirozený úkol a že ji uskuteční, kdežto druhý není vůbec schopen onen přirozený úkol zastat a jiným způsobem, než odpovídá přirozenosti, jen napodobuje plnění svého úmyslu, ale nesplní jej: kterému z nich přisoudíš větší sílu?“

„I když si domýšlím, kam asi míříš, přece jen bych to od tebe chtěl slyšet jasněji.“

„Popřeš, že chůze je pro lidi přirozený pohyb?“

„To ne,“ odpověděl jsem.

„A pochybuješ snad o tom, že tento pohyb je přirozeným úkolem nohou?“

„Ani to ne.“

„Kdyby tedy někdo schopný chodit po nohou skutečně tak chodil a druhý, jemuž by tato přirozená schopnost nohou chyběla, by se pokoušel chodit po rukou, kdo z nich může být právem považován za silnějšího?“

„Jen vykládej souvisle dál, vždyť nikdo nepochybuje o tom, že silnější je ten, kdo má tuto přirozenou schopnost, než ten, kdo ji nemá.“

„Avšak nejvyšší dobro, které je stejně cílem pro dobré jako pro špatné, hledají dobří přirozenou cestou ctností, kdežto špatní se ho snaží dosáhnout různými žádostmi, a to není přirozená cesta k dosažení dobra. Máš snad jiný názor?“

„Ne, vždyť je jasné i to, co z toho vyplývá. Podle toho, co jsem připustil, jsou dobří nutně mohoucí, špatní slabí.“

„Je správné, že běžíš napřed, a to je, jak lékaři doufají, známku, že se přirozenost už vzhopila a je schopná odporu. Ale protože vidím, že jsi dobře připraven chápat, nahromadím čtenější důkazy. Jen se podívej, jak zřejmá a jak velká je slabost lidí oddaných nerestem, kteří nejsou schopni dojít ani k tomu, k čemu je vede, ba téměř žene přirozený pud. A co by se stalo potom, kdyby je opustila tato tak velká a téměř nepřemohitelná pomoc přirozenosti, která jde před nimi? Jen uvaž, jaká je nemohoucnost lidí zločinných. Nejsou to odměny nepatrné nebo určené jen na hraní, jichž se do-

máhají, kterých však nemohou dosáhnout a dostat, neboť umdlévají, když jde o sám souhrn a vrchol věcí, a nedojdou, ubožíci, k žádnému výsledku v tom jediném, oč ve dne v noci usilují a v čem se vyznamenávají síly dobrých. Tak jako bys toho, kdo by mohl dojít pěšky až na místo, odkud by už dál nevedla schůdná cesta, pokládal za nejzdatnějšího chodce, právě tak musí považovat za nejmohoucnějšího toho, kdo dospěje až na hranice věcí žádoucích, za nimiž už dál nic není. Z toho vyplývá i opak, že lidé zločinní se zdají současně zbaveni všech sil.

Proč se odvracejí od ctnosti a jdou za neřestmi? Z neznalosti, co jsou dobra? Ale co má méně síly než slepota nevědomosti? Nebo znají, za čím je třeba jít, ale vášeň je sráží z cesty? Jsou tedy oslabeni nezdrženlivostí a nemohou zápasit s neřestí. Nebo snad vědomě a dobrovolně opouštějí dobro a zahýbají k neřestem? Ale pak neještě přestávají být mohoucí, ale přestávají vůbec být. Vždyť ti, kteří opouštějí společný cíl všeho jsoucího, přestávají současně i být.

Někomu by se snad mohlo zdát zvláštní mé tvrzení, že špatní, jichž je mezi lidmi většina, vůbec neexistují, ale je tomu tak. Já totiž netvrdím, že nejsou špatní ti, kteří jsou špatní, já však čistě a prostě říkám, že špatní neexistují.

Tak jako bys totiž mrtvolu nazval mrtvým člověkem, nemohl bys ji však nazvat prostě člověkem, stejně tak mohu připustit, že neřestní lidé jsou špatní, nemohu však přiznat, že existují nepodmíněně. To totiž existuje, co dodržuje řád a zachovává přirozenost, avšak co se od přirozenosti vzdálí, opustí i bytí, které je uloženo v jeho přirozenosti. Řekneš: „Avšak špatní mohou.“ Ani já to nechci popírat, jenže tato jejich mohoucnost nevychází ze síly, ale ze slabosti. Mohou totiž zlo, a k tomu by neměli sflu, kdyby si byli mohli podržet schopnost konat dobro.

A právě tato mohoucnost ukazuje s větší zřejmostí, že nic nemohou. Vždyť jestliže zlo je ničím, jak jsme před chvílí dokázali, je jasné, že neslechetní, protože mohou jen zlo, nemohou nic.“

„To je zřejmé.“

„A abys pochopil, jaká je síla této mohoucnosti, nedávno jsme stanovili, že nic není mohoucnější než nejvyšší dobro.“

„Tak jest,“ řekl jsem.

„Avšak toto dobro nemůže konat zlo.“

„To ne.“

„Věří tedy někdo,“ zeptala se, „že lidé mohou všechno?“

„Nikdo, ledaže by neměl zdravý rozum.“

„Avšak lidé mohou zlo.“

„Kéž by nemohli!“ povzdechl jsem si.

„Když tedy ten, kdo může jen dobro, může všechno, avšak nemohou všechno ti, kteří mohou i zlo, je jasné, že ti, kteří mohou zlo, mohou méně. K tomu přistupuje, že všechnu mohoucnost musíme počítat mezi věci žádoucí a že všechny věci žádoucí se vztahují k dobru jako k nějakému vrcholu své přirozenosti, jak jsme dokázali. Ale možnost páchat zločiny se nemůže vztahovat k dobru, není tedy žádoucí. Ovšem každá mohoucnost je žádoucí. Je tedy jasné, že možnost konat zlo není mohoucností.

Z toho všeho naprosto nepochybně vysvítá mohoucnost dobrých a slabost špatných a jasné se ukazuje pravdivost oné Platónovy myšlenky, že jen moudří mohou konat to, co si přejí, kdežto neslechetní sice konají to, co se jim líbí, nemohou však uskutečnit, co si přejí. Dělalji totiž ledacos, protože věří, že tím, co je těší, dosáhnou dobro, po němž touží, avšak v žádném případě ho nedosáhnou, protože hanebné činy nedojdou k blaženosti.

[2] básně

Na vysokém trůnu vidíš

vznešené vladaře sedět.

Skví se v purpurovém rouchu

zlověstné zbraně je střeží,

posupné jsou jejich tváře,

ze srdce zloba je duší.

Státní z pyšných, co je halí,

ještinou okrasu těla,

uvídně, že páni vespod

tísnilivě řetězy nosí.

Jedněm totiž vášně lepidá

zžiravou chivostí srdce,

druhým bítuje hněv kalný

mysl a zvedá v ní bouři.

Smutek tísní zajatce, či

nejistá naděje trápí.

*Ježto tedy jedna hlava
tolik má tyranů v sobě,
nedělá, co sama chce, když
obtěžní páni ji těsní.*

[3] próza

Vidíš tedy, jak hluboko v bahně se válejí neřestí a v jakém světle září šlechtetnost? Právě na tom je zřejmé, že dobrým nikdy nechybějí odměny a zločinům patřičné tresty. Ne neprávem se může zdát, že ve všem, co se dělá, je odměnou právě to, kvůli čemu se to dělá, například odměnou za běh na závodišti je věnec, kvůli kterému se všechno dělá. Avšak ukázali jsme, že právě tím dobrem, kvůli kterému pro lidské činnosti stanoveno samo dobro. Avšak toto dobro nelze oddělit od dobrých (nebude přece dále po právu zván dobrým ten, kdo nemá dobro); proto žádné mravy nezůstávají bez příslušných odměn. Ať tedy špatní zuří jak chtějí, moudrému přesto věnec nespadne ani neuschne. Cizí nešlechtetnost nestrhne šlechtným duším ozdobu, která jim patří. Kdyžby se někdo radoval z něčeho, co dostal zvnějšku, mohl by mu to vzít někdo jiný nebo i sám ten, kdo mu to dal, protože však tuto ozdobu dává každému jeho vlastní šlechtetnost, přijde o svou odměnu tenkrát, když přestane být šlechtetný. Konečně vzhledem k tomu, že každou odměnu lidé žádají proto, že ji považují za dobro, kdo by si mohl myslet, že kdo má podíl na dobru, nemá podíl na odměně? Jenže na jaké odměně? Na té nejkrásnější a největší ze všech!

Vzpomeň si na ono znamenité corollarium, které jsem ti nedávno dal, a uvažuj takto: protože samo dobro je blaženost, je jasné, že se všichni dobří stávají blaženými právě tím, že jsou dobří. Avšak dohodli jsme se, že ti, kteří jsou blažení, jsou bozi. Odměnou dobrých, kterou nezničí čas, nezmenší ničím moc, nezatemní ničím nešlechtetnost, je tedy stát se bohem.

Za tohoto stavu věcí nemůže mít moudrý žádnou pochybnost o potrestání zlých, jemuž nemohou uniknout. Protože dobro a zlo a rovněž tresty a odměna stojí na opačných stranách přímo proti sobě, pak tomu, co vystupuje, jak vidíme, jako odměna dobrého, nutně na opačné straně odpovídá trest zlého. Jako se tedy pro šlechtetné stává odměnou sama šlechtetnost, tak pro nešlechtetné je

trestem ničemnost sama. Žádný, koho postihne trest, nepochybujíc o tom, že jej postihlo zlo. Kdyžby se tedy takoví lidé sami ocenili, mohlo by se jim zdát, že jsou prosti trestu, když jsou ničemností, největším ze všech zel, nejen postižení, ale prolezlí skrz naskrz?

Podívej se však z druhé strany, ze strany dobra, jaký trest považí nešlechtetné. Vždyť ses před chvílí poučil, že všechno, co je, je jedno a že jedno je dobro. Z toho vyplývá jako důsledek, že všechno, co je, se také jeví jako dobro. Takto vše, co odpadne od dobra, přestane existovat. Tím se stává, že špatní přestanou být tím, čím byli — nicméně vzhled lidského těla, který jim zůstal, stále ještě ukazuje, že kdysi byli lidmi. Nicméně obrátivše se k špatnosti ztratili i lidskou přirozenost. Na druhé straně vzhledem k tomu, že jen šlechtetnost může člověka povznést nad lidskou přirozenost, nutně nešlechtetnost srazí pod lidskou důstojnost ty, které zbavila lidství. Nemůžeš tedy považovat za člověka, koho vidíš změněného neřestmi. Násilný lupič cizího majetku plane hrabivostí? Prohlásíš ho za podobného vlkovi. Vznělivý a nepokojný cvičí svůj jazyk v hádkách? Toho přirovnáš ke psu. Tajný osnovatel nástrah se raduje, že někoho lživě okradl? Může být postaven na roveň liškám. Prchlivý soptí? Lze o něm věřit, že má duši lva. Bázlivý a stále připravený k útěku se leká věcí, z nichž nejde strach? Považujme ho za podobného jelenům. Loudavý a tupý se chová netečně? Žije jako osel. Lehkomyslný a nestálý se zajímá každou chvílí o něco jiného? V ničem se neliší od ptáků. Jiný se noří do hnusných a nečistých naruživostí? Je spoután choutkami špinavé svině. Tak se stává, že kdo opustil šlechtetnost a přestal být člověkem, mění se ve zvíře, protože nemůže přejít do božského stavu.

[3] báseň

*Vítr zadul kdys do plachet
krále Ithaky, přihnal loď
mořem bloudící k ostrovu,
stádlu překrásné bohyně,
dcery božského Hélios,
která všem novým příchozím
nápoj kouzelný namíchá.*

Znalost bylin jí umožní
dát jim rozličné podoby:
v kance jednoho změnila,
druhý africkým lvem se stal,
zuby, spáry mu vyrostly.
Jiný, z něhož se teď stal vlk,
chtěl by naříkat, vyje však,
další obcházt krotce dům
jako indická tygřice.

Ať se nad králem stíženým
mnoha svízeli slitoval
Merkur, křídlatý bůh, a jej
z nástrah Kirčinych zachránil,
už se z kouzelných pohárů
jeho veslaři napili,
jako prasata jedli pak
místo chleba jen žaludy,
hlas i tělo své ztratili,
nic z nich nezbylo bez změny.

Jenom mysl je netknutá,
kvůli nad hrůzným prožítkem.
Příliš slabá je bobyně,
málo účinné byliny —
svedou proměnit údy jen,
srdce proměnit nesvedou!
Člověk sílu svou uvnitř má,
v skryté pevnosti zavrženou.
Avšak mocněji působí
strašný jed, který do hloubky
vnikne, vezme ti vlastní já,
tělu neškodí, o to hůř
řádí v mysl, již zranuje. “

[4] próza

Tu jsem jí řekl: „Připouštím, že je to takové, a vidím, že ne neprávem se říká, že si neřestní lidé sice uchovávají vzhled lidského těla, že se však přesto vlastnostmi své duše mění ve zvířata. Avšak

těm, jichž krutá a zločinná mysl zuří a chystá zkázu dobrým, by nemělo být dovoleno počínat si tak.“

„Také jim to není dovoleno,“ řekla na to, „jak bude ukázáno na patřičném místě. Přesto kdyby se zločinným lidem vzalo to, o čem se věří, že jim je dovoleno, znamenalo by to velké zmírnění jejich trestu. Možná že se to někomu zdá neuvěřitelné, ale špatní nutně jsou nešťastnější, kdykoli dosáhnou toho, po čem toužili, než když nemohou svou touhu ukojit. Neboť jestliže je neštěstím, chtěl-li někdo něco nesprávného, větším neštěstím je, jestliže to mohl udělat — bez toho by ono nešťastné chtění bylo neúčinné. A tak protože každá jednotlivost má své neštěstí, nutně jsou postiženi trojnásobným neštěstím ti, kteří chtějí zločin, mohou jej spáchat a spáchají ho.“

„Souhlasím s tebou,“ řekl jsem, „ale vroucně si přeji, aby byli brzy tohoto neštěstí zbaveni a připraveni o možnost páchat zločiny.“

„Budou ho zbaveni rychleji, než si možná přeješ nebo než si oni myslí. Vždyť v tak těsných hranicích života nic není tak vzdálené, aby duši, zejména nesmrtelné, připadalo příliš dlouhé čekat na to. Vždyť jejich velké naděje i vysoká stavba jejich zločinů jsou často rozmetány náhlým a nenadálým koncem, což samozřejmě ukončí jejich neštěstí. Vždyť činí-li ničemnost lidí nešťastnými, je nutné nešťastnější ten, kdo je ničemou déle. Já bych je považovala za nejnešťastnější, kdyby posléze aspoň smrt neukončila jejich špatnost. Jestliže jsme tedy dospěli k správnému závěru, pokud jde o neštěstí jako následek ničemnosti, je jasné, že nemá konce neštěstí, o němž je známo, že je věčné.“

A já jsem řekl: „To je zvláštní závěr, není snadné s ním souhlasit, musím však uznat, že se až příliš shoduje s tím, co bylo přistupeno dříve.“

„Správně usuzuješ. Avšak komu se zdá těžké přistoupit na takový závěr, ten musí buď dokázat, že se předpokládalo něco nepravdivého, nebo ukázat, že sestavení premis nevede k nutnému závěru. Jinak, uznají-li se premisy, není důvod proti závěru něco namítat. Po pravdě řečeno i to, co řeknu teď, by se mohlo zdát stejně zvláštní, ale stejně nutně to vyplývá z toho, co bylo přijato.“

„Co je to?“ zeptal jsem se.

„Že nešlechetní jsou šťastnější, když na ně dopadne trest, než

když je spravedlnost žádným trestem nepostihne. A nechystám se teď dokazovat něco, co by leckoho mohlo napadnout, že se totiž potrestáním špatné mravy napravují a strachem z trestu jsou přiváděny na správnou cestu, trest že je také pro ostatní odstrašujícím příkladem, aby se vyhýbali jednání, které by se jim mohlo vyříkat, ale myslím si, že neslechetní jsou nějak jinak nešťastnější, nejsou-li potrestáni, i kdybychom nepřihlíželi k nápravě a i kdyby se nebral žádný ohled na příklad.“

„Který jiný způsob kromě těchto by ještě mohl být?“ zeptal jsem se.

A ona mi řekla: „Uznali jsme, že dobří jsou šťastní, špatní nešťastní?“

„Ano.“

„Jestliže se tedy někomu k jeho neštěstí přidá něco dobrého, není šťastnější než ten, jehož neštěstí je čisté a osamocené, bez přimíšení nějakého dobra?“

„Zdá se, že ano.“

„A co když se téměř nešťastníkovi, který nemá vůbec žádné dobro, připojí k tomu, kvůli čemu je nešťastný, ještě nějaké jiné zlo, nemusí být pokládán za mnohem nešťastnějšího, než je ten, jehož neštěstí je zmírněno účastí dobra?“

„Jak by ne?“ řekl jsem.

„Avšak zřejmě je spravedlivé, že neslechetní jsou trestáni, a nespravedlivé, aby unikli bez trestu.“

„Kdo by to popíral?“

„Avšak nikdo nepopře ani to,“ pokračovala, „že dobré je všechno, co je spravedlivé, a naopak co je nespravedlivé, že je špatné.“

Odpověděl jsem jí, že to je jasné.

„Když jsou neslechetní trestáni, přidává se jim tedy něco dobrého, totiž trest, který je z hlediska spravedlnosti dobrý, a když zůstanou bez trestu, mají v sobě nějaké další zlo, samu beztrestnost, o níž jsi uznal, že je v důsledku nespravedlivosti zlem.“

„To nemohu popřít.“

„Neslechetní jsou tedy daleko nešťastnější, když jim byla dána darem nespravedlivá beztrestnost, než když byli spravedlivě potrestáni.“

Tu jsem řekl: „To je důsledkem toho, k čemu jsme nedávno dospěli. Prosím tě však,“ pokračoval jsem, „ty nepočítáš s žádným trestem pro duši, když tělo skončí smrtí?“

„Ale ano, dokonce s velkým trestem. Někdy jej myslím ukládá trestající přísnost, jindy očisťující dobrotivost. Nemám však v úmyslu hovořit o tom nyní.“

Až do této chvíle jsem usilovala o to, abys poznal, že není ničím moc špatných, která se ti zdála něčím tak nedůstojným. Abys viděl, že ti, na jejichž beztrestnost sis stěžoval, nikdy nepřijdou o trest za svou neslechetnost, a aby ses poučil o tom, že bezuzdnost, za jejíž brzký konec jsi prosil, dlouho netrvá, že by byla tím nešťastnější, čím déle by trvala, a nejnešťastnější že by byla, kdyby byla věčná; konečně že neslechetní jsou nešťastnější, když jsou nespravedlivě propuštěni bez trestu, než když jsou postíženi zaslouženým trestem. Z tohoto tvrzení vyplývá, že je pro ně větší trýzní, když se o nich věří, že nebyli potrestáni.“

Na to jsem jí řekl: „Když uvažuji o tvých důvodech, docházím k názoru, že nelze říci nic pravdivějšího. Vráťím-li se však k lidským soudům, kdo by mohl považovat tyto věci neříkám za uvěřitelné, ale už jen za hodné poslouchání?“

„Máš pravdu,“ souhlasila. „Lidé totiž nedokáží povznést oči navyklé na temnoty k světlu zjevné pravdy a podobají se oněm piáčkům, jejichž zrak noc osvětluje a den oslepuje. Nepřihlížejí totiž k řádu věcí, ale ke svým hnutím myslí a následkem toho považují možnost páchat zločiny nebo beztrestnost za ně za štěstí.“

Podívej se však, co nařizuje věčný zákon. Přízpůsob svého ducha tomu, co je lepší, pak nepotřebuješ soudce, který by ti přidělil odměnu, ty sám ses přidružil k tomu, co víc vyniká. Obrátíš-li však svůj zájem k tomu, co je horší, pak nehledej mstitele mimo sebe. Ty sám ses vrhl do horšího, tak jako kdyby ses střídavě díval na špi navou zem a na sebe a jen působením svého způsobu nazírání, aniž by se uplatnil jakýkoli vnější vliv, bys měl dojem, že hned jsi v bahně, hned mezi hvězdami.

Jenže na tohle dav nemyslí. Co tedy máme dělat? Máme se přidat k těm, kteří se podobají zvířatům, jak jsme dokázali? Co když někdo úplně ztratí zrak, zapomene dokonce, že vůbec někdy viděl, a věří, že mu nic nechybí k lidské dokonalosti — máme snad proto my, vidoucí, věřit totéž jako ten slepec? Takoví lidé totiž nepřipustí ani to, co se opírá o stejně platné rozumové důvody, že jsou totiž nešťastnější ti, kteří křivdu páchají, než ti, kteří ji snášejí.“

„Právě tyto důvody bych chtěl slyšet.“

„Popíráš snad,“ řekla, „že si každý neslechetný člověk zaslouží potrestání?“
„To ne.“
„Je tedy z mnoha důvodů jasné, že neslechetní jsou nešťastní.“
„To je pravda,“ souhlasil jsem.
„Nepochybuješ tedy, že lidé, kteří si zaslouží potrestání, jsou nešťastní?“

„S tím souhlasím,“ řekl jsem.
„Kdybys tu tedy seděl jako soudce, kdo by podle tebe měl být potrestán, ten, kdo křivdu spáchal, nebo kdo ji musel snést?“
„Není sporu o tom, že bych dal poškozenému zadosti učinění utrpěním pachatele.“

„Zdál by se ti tedy nešťastnější původce křivdy než její oběť?“
„To z toho vyplývá,“ řekl jsem. „Z tohoto i z jiných důvodů opírajících se o zásadu, že hanebné počínání svou vlastní přírozeností činí lidi nešťastné, vychází najevo, že křivda někomu způsobená není neštěstím toho, na koho dolehla, ale toho, kdo ji způsobil.“

„Nyní však řečníci jednají právě opačně. Snaží se totiž vzbudit v soudcích soucit s těmi, kteří utrpěli něco těžkého a trpkého, ačkoliv by si spíš zasloužili politování ti, kteří něco takového zavinili; ty by neměli přivádět před soud žalobci rozhněvaní, ale spíš plní pochopení a slitování, tak jako jsou přiváděni nemocní k lékaři, aby soudcové trestem amputovali choroby viny. Tak by činnost obhájců buď zcela ztratila význam, nebo by na sebe musela vzít podobu žaloby, kdyby chtěla lidem prospět. I sami neslechetní, kdyby jim bylo dovoleno spatřit nějakou šetrbinkou opuštěnou ctnost a kdyby viděli, že se trýznění trestů zbaví špíny svých neřestí a náhradou že se jim dostane šlechetnosti, ani by to nepovažovali za trýzně, odmítli by námahu obhájců a cele by se světili do rukou žalobců a soudců. Následkem toho nezbyvá u moudrých ani kousek místa pro nenávisť. Kdo by přece nenáviděl dobré? Leda úplný hlupák. A na druhé straně nenávidět špatné, v tom není nic rozumného. Vždyť je-li něčest jakousi chorobou duše, tak jako slabost je chorobou těla, tu vzhledem k tomu, že lidi tělesně nemocné vůbec nepovažujeme za hodné nenávisťi, ale spíš politování, ty, jejichž duši tíží neslechetnost hroznější než každá tělesná slabost, musíme mnohem víc litovat, a ne je pronásledovat.

[4] básně

*K čemu probouzet pohyby tak velké
a svou vlastní rukou zrychlovat osudu běh?
Vždyť když hledáte smrt, ta sama spěchá
ráda a rychlé koně nikterak nezdržuje.
Lidem nestačit zuby hadů, tygrů,
mečůvů, kanců — ještě měčem se napadají.
Snad pro nepodobnost a různost mravů
vedou surové války, bez práva svádějí boj,
chtějí vzájemnou ranou zbrání zemřít?
Krutosti žádný důvod není dost spravedlivý.
Chceš dát každému, co si zaslouhuje?
Miluj, jak sluší se, dobré, se špatným soucit vždy měj.“*

[5] próza

Na to jsem jí řekl: „Vidím, jak je štěstí či neštěstí závislé na tom, co si lidé šlechetní a neslechetní sami zaslouží. Myslím si však, že i v tom štěstí, jak si je představují obyčejní lidé, je něco dobrého nebo špatného. Vždyť ani žádný mudrc by nechtěl trávit život raději ve vyhnanství, nouzi a hanbě než žít stále šťastně ve svém městě, oplývat majetkem, mít úctu a vážnost a být silný svou mocí. Tak se totiž naplní úloha moudrosti skvěleji a spolehlivěji, když se blaženost vládařů nějakým způsobem přelévá na jejich národ, zatímco vězení, popravy a ostatní muka zákonných trestů postihují spíš škodlivé občany, kvůli nimž byly také ustanoveny. Proč se tedy tento stav převrací na hlavu a proč tresty určené zločinům postihují dobré a odměny za ctnosti uchvacují špatní, tomu se velmi divím a rád bych se od tebe dověděl, jaká je příčina tak nespravedlivého zmatku. Rozhodně bych se méně divil, kdybych věřil, že vše mísí slepá náhoda. Takto však můj úžas stupňuje představa, že vše řídí bůh. Protože on často přiděluje dobrým příjemné a špatným nepříjemné a jindy naopak dobrým tvrdé a špatným dopřává žádoucí, proč by se to mělo zdát něco jiného než náhoda, kdyby nebyla zjištěna příčina?“

Na to řekla ona: „Žádný div, věř-li se o něčem, že je nerozumné a zmatené, není-li znám rozumný důvod řádu. Ty však, i když neznáš příčinu tak dalekosáhlého uspořádání, přece nepochybuješ o tom, že se vše děje správně, protože svět řídí dobrý vládce.“

[5] básně

*Neví-li někdo, že Arktura hvězdy
chodí si v blízkosti svého pólu,
proč jezdí Bodés loudavě s vozem
a proč se pozdě do moře noří,
ačkoli vychází velice brzy,
s úžasem zírá na zákon nebe.
Zbledne-li kotouč úplné Luny,
pokrytý stínem ztemnělé noci,
zazáří znovu hvězdy, jež předtím
překryla Foibé svou zářící tvář,
potom se zmocní všech národů omyl,
údery častými rozezná kotly.
Nečasne nikdo, že vanutí větru
do břehu bije řvoucími proudy,
nebo že zamrzlé závěje sněhu
tají pod zářem žhoucího slunce.
Příčiny toho jsou naprosto jasné,
v případě druhém však skryté nás matou.
Vřikavý zástup je užaslý nad vším,
cokoli vzácné je anebo náhlé;
zmizí-li mlha nevědomosti,
naráz to přestane vzbuzovat údiv.“*

[6] próza

„To je pravda,“ řekl jsem. „Avšak protože je tvým úkolem vykládat příčiny skrytých věcí a odhalovat důvody zahalené mlhou, prosím tě, vysvětlí mi podrobně, jaké závěry z toho učiníš, protože mě tato podivná věc převelice znepokojuje.“

Pousmála se a řekla: „Chceš na mně něco, co se zkoumá ze všeho nejhůř a co sotva lze dostatečně vyčerpát. Jde totiž o takovou látku, že utneš-li jednu pochybnost, vyrostou místo ní nescetné jiné jako hlavy nějaké saně a nebude tomu konec, dokud je člověk neupálí nejživějším ohněm své myšli. Při tom se přece zkoumá jednoduchost prozřetelnosti, zřetězení osudu, nenadálé příhody, božské poznání a předurčení, svoboda rozhodování, vesměs věci, jejichž váhu dokážeš sám posoudit. Protože však i toto poznat

patří svým způsobem k tvému léčení, pokusíme se to aspoň nakousnout, přestože nemáme mnoho času. Jestliže ti působí radost požitků z lyrické písně, musíš si toto potěšení na chvíli odložit, dokud ti po pořádku nevyložím navzájem spojené důvody.“

„Jak si přeješ,“ řekl jsem na to.

Pak jako by začala z jiné strany a mluvila takto:

„Zplození všeho na světě, veškerý postup změn podstat a vše, co se nějakým způsobem pohybuje, dostává své příčiny, řád a tvary ze stálosti božské myšli. Ta z hradu své jednoduchosti určuje mnohotvárný způsob své vlády nad světem. Když je tento způsob nazírán v samotné čistotě božského rozumu, říká se mu prozřetelnost; přihlíží-li se však k tomu, čím pohybuje a co řídí, dostal od starých jméno osud. Že to však jsou dvě různé věci, to se snadno ukáže, jestliže člověk svou myslí prohlédne povahu jednoho i druhého. Prozřetelnost je totiž sám božský rozum pevně tkvící v nejvyšším vládci všech věcí, rozum, jenž vše uspořádává, kdežto osud je uspořádání tkvící v proměnlivých věcech, jehož prostřednictvím prozřetelnost vše spojuje podle pravidel každé věci vlastních. Prozřetelnost objímá totiž stejným způsobem všechno, byť rozdílné, byť nekonečné, kdežto osud uvádí v pohyb jednotlivé věci, rozlišené místem, tvarem a časem, takže toto rozvinutí časového pořádku, sjednocené v nazírání božského rozumu, je prozřetelnost, a naopak toto sjednocení, rozčleněno a rozvinuto v čas, se nazývá osud.“

Třebaže to jsou dvě rozdílné věci, přece jedna závisí na druhé. Osudový řád vychází totiž z jednoduchosti prozřetelnosti. Tak jako umělec pracuje na díle tak, že si napřed promyšlí tvar toho, co dříve viděl souhrnně a v jednom okamžiku, právě tak bůh prozřetelností jednotně a pevně uspořádává, co se má stát, a osudem mnohostranně a v časovém sledu řídí to, co uspořádá. Ať už se tedy osud uskutečňuje prostřednictvím nějakých božských duchů sloužících prozřetelnosti, nebo ať je sled osudu sprádan nějakou duší, nebo celou sloužící přírodou, nebo pohyby hvězd na nebi, nebo andělskou ctností, nebo rozmanitou vynalézavostí démonů, nebo několika těmito příčinami nebo dokonce všemi dohromady, jedno je rozhodné jisté: že prozřetelnost je nehybnou a jednoduchou formou toho, co se má stát, kdežto osud že je hybné spojení a časový sled toho, co božská jednoduchost uspořádala, aby se stalo.

Tím je dáno, že vše, co podléhá osudu, je podřízeno také pro-

zřetelnosti, již i sám osud je poddán, avšak některé věci, nad nimiž vládne prozřetelnost, jsou nad během osudu. Jsou to ony věci, které jsou nastalo upevněny blízko prvního božstva a vymykají se z řádu osudové hybnosti. Je to jako se soustřednými kruhy, otáčejícími se kolem téže osy. Nejvnitřnější kruh se nejvíc přibližuje k jednoduchosti středu a je jakousi osou ostatních, ležících mimo něj a otáčejících se kolem něho, kdežto kruh nejnvnější, otáčející se ve větším okruhu, se rozvíjí v tím větším prostoru, čím víc je vzdálen od nedělitelného středového bodu. Jestliže se však něco připojí a přidruží k onomu středu, stáhne se dohromady k jednoduchosti a přestane se rozpínat a rozlékat, a podobně to, co se víc vzdálí od oné první myslí, zaplete se do mohutnějších pout osudu, a naopak čím víc se něco přibližuje oné ose věcí, tím víc se osvobozuje od závislosti na osudu. Jestliže něco utkvělo v pevné stálosti nejvyšší myslí, je prosto pohybu a vymyká se i osudové nutnosti. V jakém poměru je tedy uvažování k rozumu, to, co vzniká, k tomu, co je, časnost k věčnosti, kruh ke středu, v takovém poměru je hybný běh osudu k pevné jednoduchosti prozřetelnosti.

Onen běh uvádí v pohyb nebe a hvězdy, střídavě mísí prvky a přetváří je vzájemnou změnou. Obnovuje rovněž všechno, co se rodí a umírá, stále podobnou posloupností plodů a semen. Tento běh svazuje též lidské činy a příběhy nerozpojitelným řetězem příčin, které nutně jsou též neměnné, protože pocházejí z počátku nehybné prozřetelnosti.

Věci jsou totiž nejlépe řízeny, jestliže jednoduchost trvajících v božské myslí vytváří neměnný pořádek příčin, tento pořádek pak svou neměnností drží pohromadě věci proměnlivé, které by jinak plynuly nahodile.

Tím se stává, že tento řád má svou míru a ta vše řídí a uspořádává k dobru, ač se vám, neschopným onen řád pozorovat, všechno zdá zmatené a popletené. Neexistuje totiž nic, co by bylo děláno kvůli zlu, dokonce ani nešlechetní nedělají nic kvůli zlu. Bylo už v míře víc než dostačující dokázáno, že je při hledání dobra svádí z pravé cesty zlý omyl. Nelze si ani pomyslet, že by se řád vycházející z nejvyššího dobra jako ze svého středového bodu mohl někam odchýlit od svého počátku.

Může však být, namítneš, nespravedlivější zmatek, než když dobré potká něco nepřijemného, hned zas příjemného a špatným se také hned dostane to, co si přáli, a hned to, co nenávidí? Prozí-

vají snad lidé svůj život s tak dokonalým bystrým rozumem, že ti, které odhadli jako šlechetné nebo nešlechetné, musí být skutečně takoví, za jaké je považují? Ale v tom se názory lidí rozcházejí a ti, kteří si podle jedněch zaslouží odměnu, zaslouží si podle druhých potrestání.

Avšak připustíme, že někdo dovede rozlišit dobré od špatných. Bude snad takový člověk schopen ono vnitřní uspořádání složek, jak se říká o těle, vypořazovat také u duše? Podobně se diví odborník tomu, proč některým zdravým tělům vyhovují věci sladké, jiným hořké, proč jedněm nemocným pomáhají léky mírné, druhým silné, avšak lékař, který rozpoznává pravou míru zdraví a nemoci a jejich smíšení, ten se tomu vůbec nediví.

Co jiného by se však mohlo zdát zdravím duše, ne-li šlechetnost? Co jiného nemocí, ne-li neřesti? A kdo jiný uchovává dobra a odhání zla, ne-li bůh, vládce a lékař duší? Když se rozhlíží z vysoké pozorovatelný prozřetelnosti, poznává, co komu vyhovuje, a dává každému, co uzná za odpovídající. A tak se rodí onen pozoruhodný zárazek osudového řádu, kdy vědoucí koná něco, nad čím nevědoucí žasnou.

Abych ti řekla něco málo o boží hloubce, tolik, na kolik stačí lidský rozum: na toho, koho ty považuješ za naprosto spravedlivého a o němž věříš, že učiní všechno, aby obhájil právo, má vše-vědoucí prozřetelnost jiný názor. Náš milý Lucanus upozorňuje, že bohům se zalíbila vítězná věc, avšak Catonovi prohraná. I v tomto případě je tedy sice všechno, co vidíš probíhat jinak, než jsi čekal, řád pro věci správný, pro tebe je to však zvrácený zmatek.

Připustíme však, že je někdo tak mravný, že se božský i lidský soud o něm shoduje, ale přesto je slabý silami duševními. Kdyby ho postihlo nějaké protiventství, byl by možná konec s jeho nevinností, která mu nemohla zachovat štěstí. Moudré vedení užestí tří tedy toho, koho by neštěstí mohlo učinit horším, aby netrpěl ten, pro koho by to nebylo vhodné. Jiný je dokonale ve všech ctnostech, je bezúhonný a nejbližší bohu; v jeho případě považuje prozřetelnost za naprosto nesprávné, aby byl zasažen nějakým protiventstvím, a to do té míry, že ani nedovoluje, aby jej týraly tělesné choroby. Je vskutku pravda, co řekl kdosi, kdo vyniká i nade mně, že

nebesa stořila tělo, jež patří svatému muži.

Často se však stává, že je dobrým odevzdána nejvyšší moc, aby byla potlačena přebujelá nešlechternost. Jiným prozřetelnost přiděluje podle hodnoty jejich duše cosi smíšeného; některé týrá, aby nezbujněli dlouhým štěstím, jiné podrobuje tvrdým zkouškám, aby otužili ctnosti duše užíváním trpělivosti a cvičením v ní. Jiní se přehnaně bojí něčeho, co mohou snést, další zase přehnaně podceňují něco, co nemohou snést. Těm prozřetelnost umožňuje, aby se smutnými zážitky sami vyzkoušeli.

Někteří si vykoupiли na staletí účtyhodné jméno slavnou smrtí; jiní tím, že se nedali přemoci utrpením, dali ostatním příklad, že zla ctnost nepřemohou. Není nejmenší pochyby o tom, že to vše se děje správně a uspořádaně a k dobru těch, kterých se to týká.

Vždyť i skutečnost, že se nešlechterným hned přihází něco smutného, hned něco vytouženého, odvozuje se z týchž příčin. Tomu smutnému se nikdo nedívá, protože si všichni myslí, že si to svým špatným jednáním zasloužili. Jejich potrestání jednak odvrací ostatní od zločinů, jednak napravuje postižené. Radostné zážitky pak jako by k dobrým lidem mluvily a důrazně jim dokazovaly, co si mají myslet o takovém štěstí, které často vidí sloužit nešlechterným. Přitom je myslím správně rozděleno i toto: někdo je od přirozenosti tak prudký a nerozvážný, že by ho nedostatek majetku mohl spíš ještě rozdráždit k zločinům; jeho nemoc léčí prozřetelnost množstvím peněz jako lékem. Když se jiný dívá na své svědomí pošpiněné hanebnostmi a srovnává se se svým osudem, přepadne ho možná strach, že jej zarmoutí ztráta toho, co užívat je pro něho příjemné. Změní tedy své mravy a z obav, aby nepřišel o své štěstí, opustí špatnost. Jiné strhlo do zasloužené zkázy nehodné užívání štěstí. Některým bylo svěreno právo trestat, aby to bylo pro dobré podnětem k cvičení, pro špatné k potrestání. Neboť tak jako není možné žádné spolčování mezi šlechternými a nešlechternými, tak se ani sami nešlechterní nemohou mezi sebou dohodnout. A jak jinak, když každý z nich je sám se sebou v rozporu, protože mu neřestí rvou svědomí, a oni často dělají takové věci, že po jejich provedení sami docházejí k názoru, že je neměli dělat?

A tak často ona nejvyšší prozřetelnost způsobila úžasný zárak, že špatní učinili jiné špatné dobrými. Některí pod dojmem, že snášejí něco nespravedlivého od těch nejhorsších, vzpláli nenávisť

k viníkům a ve snaze nebýt podobní těm, které nenáviděli, se vrátili na správnou cestu.

Jen pro božskou moc je totiž zlé i dobrým, když z něho náležitým užíváním dokáže vylákat nějaké dobro. Všechno v sobě totiž zahrnuje jakýsi řád, takže to, co se vzdálilo z místa, jež mu bylo rozumem v onom řádu určeno, přejde zase do nějakého řádu, i když jiného, aby v království prozřetelnosti libovali nebylo nic dovoleno.

Je pro mě těžké, bych o všem jak bůh teď hovořil správně.

Člověku není totiž dovoleno ani rozumem pojmout celé soukolí božského díla ani vysvětlit je řečí. Nechtě stačí aspoň poznání, že bůh, tvůrce všech podstat, sám vše řídí k dobru a uspořádává a ve své snaze zachovat vše, co stvořil k své podobě, vyhošťuje všechno zlo z hranic své říše zřetězením osudové nutnosti. Tím se stává, že podtváš-li se na pořádky prozřetelnost, dojdeš k názoru, že nikde není žádné zlo, ačkoliv se věří, že ho je na světě nadbytek.

Vidím však, že jsi už hezkou chvíli obtížen váhou tohoto zkoumání a unaven příliš dlouhými úvahami a že čekáš na nějakou sladkost z písně. Přijmi tedy doušek, aby ses jím osvěžil a pevněji pak kráčel dále.

[6] básně

*Chceš-li bedlivě s čistou myslí
poznávat zákony lhmáčho božstva,
pohleď na nebe, na jeho vrcholy!
Hvězdy tam podle počtivé úmluvy
od věků krouží v míru a pokoji.
Slunce, jež rozpalil narudlý oheň,
některí cestu vychladlé Luně,
Velký vůz, který se na samém vrcholu
vesmíru otáčí rychlými oběty,
nikdy se v západní hlubíně nekoupe,
netouží v moři smocit své plameny,
ač vidí nořit se ostatní souhvězdí.
V nemémém střídání období ohláš
večerní hučda, že přichází noc a stín.
Jitřenka přiváží nazpátek milý den.*

*Tak je dít vzájemně lásece vše na světě
ve věčném polybu, nesvorná válka tak
všlost má z krajů, kde hvězdy jsou domovem.
Taková svornost spojuje rozporné
prky v přírodě správným způsobem,
takže se střídá vlhké se suchým,
s chladem se vedra vyrovnávají,
prchavý oheň vznáší se do výše,
těžká země svou váhou se propadá.
Proto též, když přijde vlahé jaro,
rok plný květů vůněmi dýchá,
horoucí léto zas vysouší zrna,
podzim se vrací obtížen jablky,
zimu zas zalévá vydatný lijavec.
Takové mísení živí a rozvíjí
všechno, co na zemi životem dýchá,
také však uchodí všechno, co vzniklo,
skrýje to, odnese, ponoří v záhubu.
Zatím však tvůrce ve výši trní,
otěže drží a celý svět řídí,
král je a pán, je pramen a původ,
zákon a moudrý rozhodčí práva,
a co on uvede v polyb, to sám též
stříhne zpět, zastaví, bloudí-li, upevní.
Všechno, co stálý řád drží dnes v kolejích,
urváno od zdroje puklo by na kusy,
kdyby to nestrhl z přímého polybu,
nezahnal znova na dráhu kruhovou.
Toto je láska společná všemu,
cokoli hledá jako cíl dobro,
protože jinak by nemohlo trvat,
ledaže láska pomůže k obratu,
k splynutí s přítčinou, kolébkou vznuku.*

[7] próza

Vidíš už tedy, co vyplývá z toho, co jsme řekli?“

„A co?“

„Že každý úděl je dobrý.“

„A jak je to možné?“ zeptal jsem se.

„Dávej pozor. Protože každý úděl, ať radostný, nebo nepřijemný, přichází, aby jednak odměnil nebo cvičil dobré, jednak potrestal nebo napravil špatné, je dobrý každý, o němž je známo, že je buď spravedlivý, nebo užitečný.“

„To je sice naprosto správný závěr, a vezmu-li v úvahu, jaké poučení jsi mi nedávno dala o prozřetelnosti a o osudu, opírá se tvůj názor o pevné základy, avšak zařadme ho, nemáš-li nic proti tomu, mezi věci, které jsi před chvílí označila jako nečekané.“

„Jakto?“ zeptala se.

„Protože se v běžném hovoru často říká, že úděl některých lidí je zlý.“

„Chceš tedy, abychom se na chvíli přizpůsobili tomu, jak mluví obvyčejní lidé, aby se nezdálo, že jsme se příliš vzdálili od lidských zvyklostí?“

„Jak chceš,“ řekl jsem.

„Tak tedy: považuješ za dobro, co prospívá?“

„Ano.“

„A prospívá, co cvičí nebo napravuje?“

„Připouštím,“ řekl jsem.

„Patří to tedy mezi dobra?“

„Jakkak ne!“

„To je však případ těch, kteří obrnění ctností vedou válku s protiventstvím, nebo těch, kteří se odklánějí od neřestí a dávají se na cestu ctnosti.“

„To nemohu popřít,“ řekl jsem.

„A příjemný úděl, jaký je dáván jako odměna dobrým, považuje lid za zlý?“

„To rozhodně ne, ale pokládá ho za úděl nejlepší, jaký také skutečně je.“

„A co jiný úděl, který spravedlivým trestem krotí špatné, zdalipak takový úděl považuje lid za dobro, ačkoliv je drsný?“

„Kdepak,“ řekl jsem, „soudí, že takový je nejnešťastnější ze všech, jaké si lze vymyslet.“

„Hleď tedy, abychom řídíce se mнением lidu nedošli k závěru naprosto nečekanému.“

„K jakému?“

„Z toho, co jsme připustili, vyplývá, že úděl těch, kteří ctnost mají nebo v ní činí pokroky nebo ji získávají, je dobrý, ať je ja-

kyklo, avšak pro ty, kteří setrvávají v nešlechetnosti, je každý úděl nehorší.“

Řekl jsem na to: „To je pravda, i když se to nikdo neodvází přiznat.“

„Proto nesmí být mudrc tak rozmrzelý, kdykoli je zatažen do boje se svým údělem, tak jako se nehodí pro muže statečného, aby se rozhořčil, kdykoli zazní válečná vřava. Oběma totiž nesnáze samy poskytují látku — jednomu k zvýšení slávy, druhému k zdonalení moudrosti. Podle toho má své jméno i *virtus* — ctnost, že se opírá o vlastní síly — *vires* a nenechá se přemoci protiventvím. Vždyť vy, kteří děláte pokroky v ctnosti, jste sem nepřišli proto, abyste se rozplynuli v požitcích a zmalátněli v rozkoších. Svádíte nadmíru prudký boj proti každému údělu, aby vás nezdolal, je-li smutný, nebo nezkazil, je-li příjemný. Pevnými silami se držte uprostřed! Vše, co zůstává pod tímto středem nebo jej překračuje, má v sobě pohrdání štěstím, nemá v sobě žádnou odměnu za podstoupenou námahu.

Je ve vašich rukách, jaký úděl si raději vytvoříte. Každý, jenž se zdá hořký, trestá, jestliže necvičí nebo nenapravuje.

[7] básně

*Agamemnón deset let válčil s Trojou,
až ji zničil, pomstil tak svého bratra,
jeho lože manželské opuštěné.
Když chtěl napnout plachtou říčkových lodí,
musil krví vykoupit přizvěň větrů;
jako smutný kněz — už ne otec! — slíbil
obětovat ubohé dcery život.*

*Odyseus oplakal ztrátu druhů,
které krutý Polyfém v strašné sluji
nechal ve svém bezedném bříše zmizet.
Žuřivec však zaplatil hořkým pláčem
potěšení: jediné oko ztratil.*

*Tvrď práce získaly Herkulovi
slávu. Zkrotil Kentauzy příliš bysné,
kžáči lovi lítému z těla stáhl,
ptáky štypy posílil nechybnými,*

*těž se jablek zmocnil, ač drak je hlídal,
zlatým kovem obtížil levou ruku.
Psovi z Hádu uvázal troji řetěz.
Dionéda porazil, mrtvé tělo
jeho koním předhodil, strašnou píci.
Hydře hlavy jedové ohněm spálil.
Achélóos za čelo zohavené
zastyděl se, pod vodu skryl svou hlavu.
Antaiovi život vzal v písku pouště.
Euandráo hněv zaplatil Cacus smrtí.
Plece, které celický svět měl tláčit,
pěnou kanec potřísnil štětinatý.
Při své práci poslední zvedl nebe
na svou šíji nehnutou; nebe zase
bylo jeho odměnou za tu práci.*

*Jděte nyní statečně tam, kam vede
příklad cestou vznešenou. — Baby! Proč se
žády k práci točíte? Za vítězství
nad zemí je odměnou hvězdné stádo!“*

[1] próza

Po těchto slovech se chystala změnit směr své řeči a probírat a vysvětlovat něco jiného. Já jsem ji však přerušil: „Tvé napomenutí je správné a zcela hodné tvé vážnosti, avšak z vlastní zkušenosti vím, že otázka předvádění je propletena s větším počtem otázek dalších, jak jsi o tom před časem mluvila. Musím se tě totiž zeptat, zda si myslíš, že vůbec existuje náhoda, případně zač náhodu považuješ.“

Ona mi odpověděla: „Spěchám splnit svůj slib a tím splatit svůj dluh a otevřít ti cestu k návratu do vlasti. Třebaže je velmi užitečné poznat tyto věci, přece jen jsou trochu stranou našeho záměru a bylo by možné se obávat, že unaven zacházkou nebudíš stačit na projití přímé cesty.“

Na to jsem jí řekl: „Toho se vůbec neboj. Vždyť odpočinkem pro mě bude poznání toho, z čeho mám největší potěšení. Protože tvůj výklad je zároveň po všech stránkách spolehlivý, nelze pochybovat o ničem, co z něho vyplývá.“

Boëthius

Boëthius Poslední Říman

Ž latinských originálů *Anicius Manlius Severinus Boëthius, Philosophiae consolatio*, přeložil Václav Bahnik ed. Raffaello Del Re, Romae 1968 (*Filozofie učitelkou*), Boëthii *De institutione arithmetica libri duo, De institutione musica libri quinque*, rec. G. Friedlein, Lipsiae MDCCCLXVII (*Úvod do hudby*), *Pseudo — Boëce, De disciplina scolarium*, rec. Olga Weijers, Leiden 1976 (*Školská výchova*), *Ennodii epistularum l. VIII ep. I*, ed. F. Vogel, *Monumenta Germaniae Historica — Auctores Antiquissimi VII*, Berlin 1885 (*Ennodius dopis Boëthiovi*), *Cassiodori epistularum l. I. ep. XLV*, ed. Th. Mommsen, *Monumenta Germaniae Historica — Auctores Antiquissimi XII*, Berlin 1894 (*Cassiodorův dopis Boëthiovi*) přeložil a opatřil poznámkami Václav Balnůš. Úvodní studii Boëthius a Čechy napsala a obrazové přílohy vybrala Anežka Vidmanová.

Z latinských originálů přeložil Václav Bahnik Předmluvu napsala dr. Anežka Vidmanová, CSc. Typografie Clara Istlerová Vydalo nakladatelství Vyšehrad jako svou 623. publikaci. Vydání první. Stran 191. Odpovědný redaktor dr. Břetislav Daněk Technická redaktorka Helena Illíková Výtiskl Mír n. p., závod 5 Praha 2, Václavská ul. 12 Náklad 4500 výtisků. AA12,88 VA13,10 Vázaný výtisk 31 Kčs Nakladatelství Vyšehrad Praha 2, Karlovo náměstí 5 33—623—82 02/05 403/856 31 Kčs

